

Aegade sild tekstidest inimeseni

Vestlus Külli Habichti ja Külli Prillopiga

24. juulil sai 60-aastaseks Tartu Ülikooli eesti keele kaasprofessor Külli Habicht, 24. novembril tähistab aga 50 aasta juubelit Tartu Ülikooli eesti fonoloogia teadur Külli Prillop. Vestlesime juubilaridega keelemuutustest, vanade tekstide maailmavaadet avardavast mõjust, ühiskonna ja keele seostest ning paljust muust põnevast.

Külli Habicht. Foto: Lauri Kulpsoo

Kuidas jõudsite keeleteaduse juurde, kas kaalusite ka mõnda muud eriala?

Külli Habicht (KH): Minul oli kesk-kooli lõpus üsna kindel soov eesti filoloogiasse astuda, kuigi teine variant oli ka: tollane defektoloogia, praegune eripedagoogika. Hea eesti keele õpetaja Aili Kiini suunamisel hakkasin umbes kaheksandast klassist tegema olümpiaadiuurimusi. Mul oli suur huvi mitte ainult eesti keele, vaid ka kirjanduse vastu. Ülikoolis aga haarasid

Külli Prillop. Foto: Lauri Kulpsoo

keeleloengud rohkem. Meile luges sissejuhatust keeleteadusesse veel Paul Ariste, siis juba kaheksakümnele lähenev õppejõud, aga luges väga huvitavalt. Inspireerivaid loenguid pidasid ka Valve-Liivi Kingisepp, Haldur Õim, Ellen Uuspõld, Aino Valmet, Reet Kasik, Tiit Hennoste... Kõigi mu ülikooliaegsete kursuse- ja lõputööde juhendaja oli suurepärase õppejõud ja teadlane Huno Rätsep.

Külli Prillop (KP): Kaalusin erialadest matemaatikat, filosoofiat ja eesti filoloogiat. Filosoofia välistasin, sest neil oli sisseastumisel vestlus. Matemaatika peale mõtlesin natuke kauem, aga mulle tundus, et filoloogia on loomingulisem. Nii matemaatikas kui ka keeles on reeglid, aga keelt uurides saab rohkem mõelda sellele, miks need reeglid on just niisugused, nagu nad on. Saab rohkem fantaasiat kasutada, vabamalt mõelda.

Mul on isegi selge mälestus, millal mul tekkis huvi eesti keele vastu. See oli suvel enne viiendat klassi. Mu vanaisal oli väga palju raamatuid, ka eestiaegeid. Sori-sin tema raamaturiiulis ja mulle jäi kätte Henno Jänese omaaegne gümnaasiumiõpik. Hakkasin seda sirvima ja leidsin

seletuse, miks me käänime *jalg* : *jala*, et miks *g* ära kaob – see tundus nii põnev. Siis mõtlesingi, et oh, keeleteadus on üli-huvitav. Edasi vedas mul eesti keele õpetajatega. Gümnaasiumi lõpus oli meil noor tudengist õpetaja ja tunnid kujunesid niimoodi, et tema tuli oma Tallinna ülikooli konspektidega ja umbes kolm-neli inimest kuulasid teda, ülejäänud tegid, mis tahtsid. Meie soovil rääkis ta fraasiteooriast ja muust sellisest, mida tavaliselt alles ülikoolis õpetatakse, joonistasime ka lausepuid. Tänu talle mu grammatikahuvi püsis ja süvenes.

Kas huvi vana kirjakeele vastu tekkis juba bakalaureuseastmes?

KH: Mind tõmbasid sõnavara teemad, kuigi mitte kohe alguses vana kirjakeele sõnavara. Magistritöö jaoks pidin aga kõik vanimad eesti keele sõnaraamatud läbi vaatama ja sealt abstraktset sõnavara koguma – see oli toona käsitsitöö ja süvendas huvi vanade allikate vastu. Kui mina ülikooli astusin, oli nõukogude aeg ja usutekstidega, mida kirjakeele vanimad tekstid ju põhiliselt on, ei tegeldud. See, mida toona sai ja tohtis uurida, oli piiratud. 80-ndate algul võis veel juhtuda, et kui keegi püüdis Soomest vanu usutekste Eestisse tuua ja piiril vahele jäi, ei pääsenud ta enam välismaale. Raamatukogudes olid erifondid, teaduskirjandus oli valdavalt vene keeles. Oli selline kogumik nagu „Новое в зарубежной лингвистике”, kust saime muu maailma teadust tilkhaaval vene keele vahendusel lugeda. Saksa DV-s ilmunud teooriaraamatud ja mõned soome allikad olid siiski ka kättesaadavad.

Kas juba eesti filoloogial erialale astumine tundus rahvusliku žestina?

KH: See oli kindlasti mingis mõttes meelsusavaldus. Tollases ülikoolis oli ikkagi üsna vabameelne õhustik. Üliõpilasringid, ka ÜTÜ [Üliõpilaste Tea-

dusliku Ühingu] eesti keele ring, ei olnud nõukogude ajupesu kohad, vaid vastupidi: loeti paljundatud teaduskirjandust ja tegeldi huvitavate asjadega. Ringi tollane juhendaja Valve-Liivi Kingisepp on seda aega, inimesi ja ettevõtmisi põhjalikult meenutanud.¹

Ja kuidas oli 1990-ndate algul keeleteadust õppida, Külli P.?

KP: Kui mina ülikooli tulin, sai vist teist aastat õppeaineid suures osas ise valida. Tagantjärele ütleks, et oleksin võinud teha paremaid valikuid: just kirjanduse ja kultuuriloo teadmisi napib. Isegi filosoofiast õppisin mina ainult antiikfilosoofiat. Õnneks saan vana kirjakeele uurimisel Külli käest kõike küsida.

KH: Meil oli parim sel ajal võimalik filosoofia õpetus: Tõnu Luik ja Ülo Matjus andsid filosoofia ajalugu.

Tahaks sinu kohta, Külli P., ikkagi ka öelda „filoloog”. Mis sa sellest sildist arvad?

KP: Võib-olla umbes viimased viis aastat sobib selline silt. Nüüd on huvi liikunud just laiema kultuurilise mõtestuse poole, tehniline osa on tagaplaanile jäänud. Ülikoolis oli mul peaaegu eesti keel, kõrvalerialad arvutilingvistika ja rahvuslik käsitöö. Rahvusliku käsitöö kursused andsid ka kultuurilist vaadet, millest on vana kirjakeele uurimisel kasu olnud. Arvutilingvistika oli kaootilisem, see käis eriprogrammi järgi ja seal ma valisin ise, mida õpin.

KH: Vana kirjakeele elektroonilises töötluses on Külli olnud tõeline hiiglane. Tema õlul on olnud korpused, poolautomaatsed ja automaatsed märgendajad – supervahendid, mis olid oma ajast

¹ V-L. Kingisepp, Pool sajandit üliõpilaste keeleringi. – Emakeele Seltsi aastaraamat 43/1997. Tartu: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, 1999, lk 109–131.

ees ja mille tegemine on nõudnud sügavat materjali tundmist ja filoloogilise analüüsi oskust. Vana kirjakeele korpuse ja sõnastike tegemine oli tore ja hõlbus tänu Vakkerile² ja teistele Külli loodud originaalprogrammidele, mille abil me tekste märgendasime, et need oma uurimuste tarbeks ja teistele kasutajatele korpusena kättesaadavaks teha.

KP: Programmeerimise algtõdesid õpetas mulle mu vend. 1988 võis olla see aasta, kui esimest korda elus Yamaha personaalarvutit kasutasin. Tegin sellega üht kudumismustrit. Hiljem tutvustas keerulisemaid programmeerimiskeeli ja algoritme abikaasa. Ilma nende nõu ja abita Vakkerit poleks.

Ütlesid, et õppisid arvutilingvistikat eri-programmi järgi. Mida see endast kujutas?

KP: 90-ndate keskel oli ülikoolis palju vabadust, nii et kui tudeng ei leidnud endale sobivat erialaõppeainete komplekti, sai selle ilma suuremate bürokraatlike takistusteta ise kokku panna. Eriprogrammis võis kirjanduse põhjal sooritada ka õppeaineid, mida ülikoolis ei loetud. Sain sellest võimalusest teada, kui olin juba vana kirjakeele uurimisrühmas, kuhu oli mu kutsunud seminarijuhendaja Jaak Peebo. Kurtsin ühe vestluse käigus, et kirjandus ega sõnavara mind eriti ei huvita. Selle peale ütles Valve-Liivi, et teeme sulle siis eriprogrammi, tegeled arvutitega. Sel ajal sai eesti keele õppetool oma esimesed arvutid.

Kuidas te vana kirjakeele korpusesse tekste valisite?

KH: Varasemast ajast, kust on säilinud vähe tekste, võtsime kõik mis võimalik, kuni XVII sajandi alguseni ka käsikirjali-

sed tekstid. Edasi tegime läbilõike esiteks olulistest autoritest ja teiseks erinevatest tekstiliikidest, et korpus ei oleks liiga üheülbaline. XVIII sajandi materjali uurides peab aga arvestama, et kõige muu kõrval on üks hästi suur allikas, „Köögi- ja koka-raamat”, mis on tervikuna sisestatud ja viib oma mahuga terviku veidi proportsioonist välja. Loodame korpusst aja jooksul veel täiendada.

KP: See valim on tehtud aastatel 2002–2004: enne massdigiteerimisi ja meeletut arvutivõimsuse kasvu. Kui palju vaeva pidi siis nägema, et need tekstid saaks sisestatud! Ei olnud nii, et skännid ja on kohe tekstituvastusega fail olemas. Vahel tundub, et mis me praegugi pingutame käskirju lugeda ja tekste märgendada, ootame veel 20 aastat, võib-olla saab siis praeguse aastatepikkuse käsitsitöö ühe nupuvajutusega tehtud.

Oled koostanud korpuse juurde ka sõnastiku, kus on väga põnevad etimoloogilised sõnaartiklid. Kuidas su huvi sinnani jõudis, kui sind esialgu sõnavara ei huvitanud?

KP: Huvi tekkis siis, kui ma sain aru, et on väga palju inimesi, kes ei vii kokku näiteks seda, et sõnad *peal* ja *kõrval* on seotud kehaosadega *pea* ja *kõrv*. Just sellised sõnad on kõige huvitavamad, kus on näha tähenduse muutust konkreetsest abstraktsiks. Näiteks sõnade *ahastama* ja *kitsikus* aluseks olevad tüved väljendavad konkreetset omadust, iseloomustavad ruumi, kus on ebamugavalt kitsas. Või *uurima*, kuidas ta on seotud millegi *uuristamisega*? Või mis ühendab sõnu *lähen* ja *lähedal*, *tore* ja *tõre*, *magama* ja *maa*, *jõgi* ja *jooma*?

See ei ole rahvaetümoloogia?

KP: Mõni võib olla ka rahvaetümoloogia. Minu arust see ongi sõnavara juures huvitav, et inimõtlemist või seda, kuidas metafoorsed seosed tekivad, ei ole võima-

² **K. Prillop**, Kuidas märksõnastada vanu eesti-keelseid tekste? – Keel ja Kirjandus 2004, nr 2, lk 90–99.

lik täielikult ära formaliseerida, alati jääb üllatusi. Mis muidugi tähendab ka seda, et konkreetseid kujundlikke seoseid, neist tingitud nihkeid sõnade tähendustes ei saa lõpuni tõestada ega täie kindlusega välis-tada. Kui mina tulen mingi metafoorse seose peale, võis ka keegi teine kunagi ürgammu luua sarnase seose – näiteks, et põhjalik järelemõtlemine ehk juurdlemine on võrreldav sellega, kuidas taime juured tungivad pinnasesse – ja hakata mingit sõna uues tähenduses kasutama. Keeles on palju loovust, juhuslikkust, ja keeleteaduses tänu sellele vaba tõlgendusruumi.

KH: Tegelikult toimivad ka tunnetuslikud ja keelelised mustrid, mille järgi sõnad kujundlikumaks ja abstraktsemaks muutuvad, grammatiseerumise teooria toetub just selliste mustrite kirjeldamisele. See on maailma keeltes universaalne suundumus, et inimtunnetus kujundab grammatikat ja üksused muutuvad kasutuse käigus üldisemaks, *kannast* tekib (kellegi/millegi) *kan-nul* või *asemest* (kellegi/millegi) *asemel*. Oleme uurinud grammatiseeruvaid üksusi ka vanas kirjakeeles ja on näha, et sarnaseid ülekandeid võib olla ka saksa ja ladina keeles.

KP: Minu jaoks on huvitav see, et ühegi sõna kohta ei saa üksikasjadeni selgeks, miks ja kuidas ta on kujunenud. Näiteks, miks eesti keeles *küljes* tähendab kuskile kinnitatud olemist, aga *kõrval* lihtsalt lähedal olemist, kuigi nii kõrv kui ka külg on keha küljes kinni. On tendentsid, mis tulevad paljudes keeltes esile, aga on ka palju keelespetsiifilist.

Kui te 20 aastat tagasi Keeles ja Kirjanduses vana kirjakeele korpus tutvustasite,³ olite valdkonna pioneeridele kohaselt optimistlikud. Korpusmeetodid ongi

³ V-L. Kingisepp, K. Prillop, K. Habicht, Eesti vana kirjakeele korpus: mis tehtud, mis teoksil. – Keel ja Kirjandus 2004, nr 4, lk 272–280.

nüüd massidesse läinud. Kas on tulnud tagasilööke, mida toona ei osanud oodata?

KH: Korpus on hea abivahend, mis võimaldab töödelda suuri keelematerjali kogumeid – ei saa öelda, et ta oleks midagi takistanud. Võib küll tekkida illusioon, et korpus ongi kõikehõlmav, sest uurija saab hiigelkoguse materjali enda valdusse. Meie vana kirjakeele korpuses on mõni miljon sõna, tänapäevastes ühendkorpustes mitu miljardit – aga see on ikkagi valikuline, mitte kõikne materjal. Kindlat tüüpi materjali otsimiseks ja hüpoteesidele kinnituse leidmiseks on korpus väga tõhus vahend ja nüüd ei pea enam mõnd keelenähtust uurides kõiki alliktekste käsitsi läbi vaatama.

KP: Minul on isegi kahju sellest, et enam ei pea uuritavaid tekste läbi lugema. Väga palju taustainfot läheb nii kaduma.

Korpusmaterjali uurides tuleb arvestada ka sellega, et on vorme ja sõnu, mille märgendamiseks on mitu võimalust. Inimene, kes hakkab keelt uurima, ei pruugi süveneda sellesse, miks me märgendasime just nii, aga mitte teisiti. Mingis mõttes ta siis uurib meie märgendust, mitte seda vana keelekuju. Võiks teha automaatse märgendaja, mis annab igale iseenda pandud märgendile tõenäosushinnangu: näiteks lause *mees puhus vahu naise õlult* kohta ei ütleks ta, et *õlult* on kindlasti 'õlgadelt', vaid jätaks võimaluse, et äkki on see valesti käänatud *õlu*. Ajalooliste tekstide puhul võiks märgendi tõenäosushinnang sõltuda sellest, kas algoritmi pakutav lemma esineb sama liiki ja sama ajastu tekstides ka mõnes muus vormis.

Korpussteega seostub ka kvantitatiivne pööre keeleteaduses. Mis te sellest arvate? Kas kvalitatiivne keeleuurimine on jäänud tagaplaanile?

KP: Kvantitatiivsus ei tohiks olla lõppesmärk. See on alus, kust edasi minna.

Statistika ei saa vastata küsimusele, miks asjad on nii, nagu nad on, või kas kahe nähtuse vahel on põhjuslik seos. Statistika saab vaid näidata, mis kontekstis mingit vormi on rohkem ja mis tegurid selle sagedust suurendavad. Peale selle kipuvad kvantitatiivses analüüsis uurimise alt välja jääma harva esinevad, aga sellegipoolest tähenduslikud nähtused. Kõige näitem näide selle kohta ongi võib-olla seesama lause, mille just lõpetasin. Ma saan vabalt moodustada konstruktsioone, nagu *kõige mehem mees* või *kõige absurdim absurd*, ja nende tähendus on teistele arusaadav. Nimisõnade kompareerimise võimalus ütleb midagi olemuslikku eesti keele grammatika ja sõnaliigipiiride kohta, aga mitme miljardi sõna suurusel korpuses on vist ainult mõni üksik sellise konstruktsiooni näide.

KH: Ka korpuste ajastul peab uurija mõistma keelt ja keelekasutust lingvistiliselt ning uuritavat nähtust süvitsi tundma. Seetõttu on keeleteaduslikus hariduses väga oluline keele kategooriate ja toime-mehhanismide tutvustamine – see, et õppija saab aru keelenähtustest üksikult ja süsteemis ning suudab tänu sellele nii andmeid kui ka metoodikat kriitiliselt hinnata.

Viimati tekkis avalikkuses küsimus, mida üldse tänapäeva keeleteadlastele õpetatakse, sest keeleteadlane ei tundnud paari sõna tähendust.⁴ Mis mõtteid see teie tekitas?

KH: Et on huvitav aeg, kui ühiskonnas räägitakse ühelt poolt palju sallivusest, aga keeleküsimustes võib paiguti näha mõistmatust inimese, keelekasutuse ja ühiskonna seoste tõlgendamisel. Paari juhusliku sõna põhjal ei saa kindlasti õpe-

tuse sisu ega inimese sõnavarateadmisi hinnata. Pole ju alust eeldada, et tekstimaailm – see, mida ja mis keeles inimene loeb – ja suhtlusringkond on kõigil ühtmoodi. Kui loeti veel samu päevalehti ja (üli)koolis sama kohustuslikku kirjandust, oligi kõigil ehk natuke ühtlustatum keeleline taust ja sõnavara, aga praegu seda ei ole. Võimatu on üheselt piiritleda, mis on see kultuursõnavara esinduskogum, mida kõik keelekollektiivi liikmed peaksid tundma. Sellise ühtsuse eeldamine oleks põhjendamatu tänapäeva maailmas, kus on nii palju registrilist kirjususust ja eri kultuurisfäärides elamist.

KP: Vana kirjakeelt uurides tuleb väga hästi välja, kuidas muutub maailm ja see, mida arvatakse oluliseks teadmiseks. See on loomulik protsess, sõnade tähendused muutuvadki, tekivad uued seosed. Me ei tunnista ju tänapäeval harimatuteks kõiki neid, kes arvavad, et *lõukoer* on tigidalt haukuv koer, mitte *lõvi*. XVII sajandil, kui *lõukoera* sõna välja mõeldi, ei olnud Linné veel sündinud ja eks tundus loogiline rühmitada loomi nende välise sarnasuse järgi. Tänapäeva inimesele on mõistusevastane nimetada kaslast koeraks ja hoopis see, kes ütleb lõvi kohta lõukoer, võib tunduda harimatu.

Olete kirjutanud populaarteaduslike artiklite sarja⁵ sellest, kuidas keel on alati

⁴ K. Prillop, K. Habicht, Keel kütab kirgi 1. Keeleküpsetajad Aavik ja Veski. – Oma Keel 2022, nr 1, lk 3–8; K. Prillop, K. Habicht, Keel kütab kirgi 2. Kirjakeele käärimise ja muutmise aeg. – Oma Keel 2022, nr 2, lk 14–19; K. Prillop, K. Habicht, Keel kütab kirgi 3. Koli-ramatust kooli-raamatuks. – Oma Keel 2023, nr 1, lk 13–18; K. Prillop, K. Habicht, Keel kütab kirgi 4. Kaalul on eesti kirjakeele saatuse kas null, üks või mitu? – Oma Keel 2023, nr 2, lk 11–16; K. Habicht, K. Prillop, Keel kütab kirgi 5. Tähesõjast tähtteoseni. Kirik, kool ja keeleõpetus 17. sajandi lõpu keelevaidlustes. – Oma Keel 2024, nr 1, lk 31–38.

⁴ K. Rozenvalde, K. Algvere, Mis on kaalul, kui teemaks on keel? Keeleideoloogiline vaidlus *liiderliku* üle. – Keel ja Kirjandus 2024, nr 10, lk 920–939. <https://doi.org/10.54013/kk802a3>

kirgi küttnud. Kuidas te sellel ajaloolisel foonil praegusi preskriptiivsuse ja deskriptiivsuse teemalisi vaidlusi kommenteeriksite?

KH: Keelevaated on ikka pörkunud, see on loomulik, sest keelekogemus on ühelt poolt individuaalne, aga teisalt jagatud, kogukondlik. Demokraatlikus ühiskonnas on keelekorraldus suunav, eri kasutussituatsioonide ja inimeste valikuvabadust arvestav, keeleteadlikkust kultiveeriv. Paljudel juhtudel on vaidluste taustaks inimeste erinev arusaam keele toimimise ja töötlemise mehhanismidest. Keeletheadlastel tuleb vaeva näha, et ajakohaseid teadmisi tutvustada. Arusaam keele üldise toimimise seaduspärasustest otsustab ka selle, mil määral miski on ette kirjutatav.

KP: Püüdsime ühes artiklikeses⁶ välja tuua, millega on keelt võrreldud: kui keel on nagu masin, siis tahaks teda ühtemoodi korraldada, ja kui ta on taimekene või aia-kene, siis teistmoodi. Metafoor sõltub sellest, mis parasjagu ühiskonna või teaduse arengus toimub.

KH: Ühiskirjakeel on kujuteldav reeglustatud tuumosa ja seda on mõistlik hoida ametliku ja avaliku suhtluse ning ka õpetuse tarbeks ühtsena. Tuuma ümber on aga lai kasutuskihit, mis varieerub rohkem ja teiseb kiiremini. Siiski on näha, et ka tuumses, normitud kihis leidub keelendeid, mis tekitavad kasutajatele probleeme 150 aastat kestnud rahvuslikust keelekorraldustraditsioonist hoolimata. Kunagi on autoriteedi positsioonilt otsustatud, et mingisugused keelendid peavad kirjakeeles käibima ja teised sinna ei sobi, aga kui reegel ei vasta keele loomulikule süsteemile või arengule, siis tekitab see põlvkondade kaupa probleeme näiteks tähenduste eristamisel (nagu on varem

olnud *järele – järgi*) või mõne vormi kasutamisel (nagu *kellegagi – kellegiga* või *ohtlikku – ohtlikut*). Aeg näitab, et loomuliku keeletunde vastu töötavad reeglid ei toimi. Seepärast tuleb keelekasutuse mustreid ja nende muutumist jälgida ja norminguid vajadusel ajakohastada.

KP: Minu mõtteviisi on väga palju mõjutanud optimaalsusteooria, mille üks põhiväide on see, et kui nähakse, et kuskil on midagi valesti, siis tehakse parandus, aga iga väike parandus ajab kuskil mujal süsteemis midagi sassi. See, et me praegu lubame väga palju variatiivsust, on ka lihtsalt üks lokaalne parandus, mis võib viia selleni, et valikuvariante saab liiga palju ja valimine muutub nii keeruliseks, et hakkab juba iseenesest ärevust tekitama. Näiteks teietamine ja sinatamine ei ole meil praegu reeglustatud. Peab intuiitiivselt otsustama, kas sinatada või teietada. Mul oleks palju lihtsam, kui selle kohta oleks selged viisakusreeglid.

See kehtib ka sõna- või vormikasutuse kohta: kui on kindel reegel, siis peab selle ära õppima, kui reeglit ei ole, siis peab meelde jätma, mis juhtudel on võimalikud eri variandid, ja suutma nende variantide seast valida. Kui me näiteks otsustaksime, et ei kirjuta eesti keeles sõna algusesse *h*-d, siis tekiks kohe küsimus, et mida teha võõrsõnadega. Vaevalt et tahaksime kirjutada *ologramm*, *armoonia* või *arf*. Aga kui võõrsõnades jääks *h* alles, oleks asi ikkagi keeruline, sest kirjutades peaks suutma otsustada, kas näiteks *hall* (< ingl *hall*) on võõrsõna või mitte. Õigekirjareeglid oleks ikka keerulised, lihtsalt see keerukus oleks teises kohas. Vahel mõtlen ka nii, et mida vähem me muutusi lubame, seda paremini säilib side minevikuga, oskus lugeda ajaloolisi tekste. Nii et keelekorralduses päris keskteed vist pole, ongi vingerdamine valikute ja võimaluste vahel.

KH: See, et kirjakeel kui teadlikult ühtlustatud keelekuju, kokkulepete või reeg-

⁶ K. Prillop, K. Habicht, Keel kütab kirgi 1. Keeleküpsedajad Aavik ja Veski.

lite kogum on olemas, mõjutab paratamatult meie mõtteviisi, seda ootust, kui palju variantsust on. Kooliharidust saanuna teame nagunii, et kirjakeeles on reeglid. See teadmine mõjutab keelevalikuid, aga ei peaks meid kammitsema igas olukorras.

Vaidlust on raamistatud ka nii, et tänapäeva keeleteadlased on deskriptivistid, seevastu toimetajad ja õpetajad nõuavad norme. Teil oli argumente mõlema poole kasuks. Lisaks oled sina, Külli H., mitte üksnes teadlane, vaid ka ilukirjanduse toimetaja ja Emakeele Seltsi keeleteoimkonna vanem.

KH: Olen püüdnud olla kõigis neis rollides tolerantne, arvestada keeleteaduse seisukohtade ja keelekorralduse ajakohastunud vaatega. Kui keeleteoimkond praegu normingu muutmiseks mingit nähtust arutab ja soovitab mõnd normingut muuta, siis tuleb mõni vorm rööpsena endise kõrvale, mitte ei loeta varasemat kasutust valeks. Praegune normimine suurendab kirjakeele variatiivsust ja vähendab võimalust, et inimene eksib millegi vastu, kui ta lähtub oma keeletundest. See eeldab teadlikku ja otsustusvõimelist keelekasutajat. Normimine puudutab üksnes ortograafiat ja vormistikku. Sõnavara normimisega ei ole keeleteoimkond ega selle eelkäija (VÕK) tegelnud juba 50 aastat. Ka varasemad sõnavaranormingud on tulnud pigem ÕS-ide või õpikute koostajatelt. Koolis on põlvkondade kaupa õpetatud sõnavara nii-öelda õigesti kasutama. See on tekitanud mulje, et kogu sõnavara on normitud, aga see ei ole nii ja loomulikult pole ÕS-is kogu kirjakeele sõnavara.

Tugev mõju tundub olevat ka keeleteoimetuspriktikal, et näiteks mõnda sõna või vormi hakatakse aktiivselt taunima.

KH: Jah, näiteks „moenähtusi” hakatakse aktiivselt taunima. Mingid sageli

kasutatavad, enamasti kujundlikud või tõlkelaenulised sõnad tõstetakse negatiivselt esile ja toimetatakse tekstidest välja. See puudutab ka laenkujundeid, nagu *vilepuhuja* või *päeva lõpuks*. Tegelikult pole ju viga neis sõnades enestes, kuid tuleb arvestada konteksti: kuhu mingi keelend sobib ja kuhu mitte. Ka võõrmõjulised ülekanded on keeles loomulikud. Vana kirja keele perioodi tekstides näeme saksa keelest tõlkelaenulistena tulnud liitsõnu, nagu *isamaa*, *kirjakeel*, *raekoda*, *soolapuhumine*, mis on saanud eesti keele loomulikuks osaks. Keel toimibki nii, et võtab kontaktide mõjul vastu seda, mis tundub vajalik, uudne, mõjus või huvitav.

Minu meelest peab keelekasutuses säilima võimalus väljenduda individuaalselt. See võiks kehtida võimaluste piires ka humanitaarteaduslikes tekstides. Valiku- ja väljendusvabadust peab olema. Keel on ikkagi inimese suhtlus- ja tunnetusvahend. Me pole inimestena ühtemoodi ega pea seda olema ka keelelises väljenduses. Oleks üsna hirmutav, kui kõik teadusartiklid näeksid välja nagu aruanded: ühtlase kokkusurutud väljendusega ja isiku-päratud.

Kas võib järeldada, et te ei suhtu soodsalt ka nn akadeemilisse fraasipanka⁷ ega sellise eestikeelse ressursi väljatöötamisse?

KH: Akadeemilisse fraasipanka nagu kõikidesse muudesse akadeemiliste tekstide kirjutamist toetavatesse abivahenditesse suhtun neutraalselt. Kõik, millest on kellelgi õppe- või kirjutamisprotsessis abi, väärib arendamist, aga eeldab kasutajalt kriitilist meelt, et mitte etteantud mallidesse kinni jääda. Isegi kui see ressurss mingis etapis unifitseerib arusaama teadustekstist, paneb see loodetavasti kirjutaja mõtlema ja eesmärgipäraselt väljendusvahendeid otsima ning toetab

⁷ Vt <https://www.phrasebank.manchester.ac.uk>

teda lõpuks vabama ja isikupärasema eneseväljenduseni jõudmisel. Tahaksin pikas perspektiivis uskuda inimese loovasse vaimu.

KP: Minu arust võiks selline fraasipank olemas olla küll. Näen sellel vähemalt üht potentsiaalselt positiivset mõju: mida standardiseeritumaid akadeemilisi tekste me kirjutame, seda võimatum hakkab olema tekstiroboti ja inimese kirjutatu eristamine. Tekstiroboteid lubatakse siis lõpuks vabalt kasutada, rajatakse tekstitootmisvabrikud, nii nagu juba on olemas kõik muu masstootmine kunagise käsitsitegemise kõrval. Ise kirjutamine jääks vähesete entusiastidele, just nagu praegu on kujutatav kunst ja käsitöö.

Küllä H., miks sulle ilukirjandust toimetada meeldib?

KH: See aitab mul olla inimesele! Toimetamiseks olen saanud valida väärtkirjandust. See võimaldab mul mõtestada iseennast ja ümbritsevat laiemas kontekstis. Saan ilukirjandustekstide kaudu maailmaga teistsuguse seose. Pikka aega järjest vaid keelenäiteid sõeludes kipub eneseväljendus veidi kuhtuma. Öhtutundidel või suvekuudel ma kuidagimoodi taastan ennast ilukirjandustekstide toimetamise kaudu. Need on enamasti olnud tõlked ja see võimaldab ühtlasi originaalteksti lugeda ning eri keelte väljendusvõimaluste üle mõtiskleda.

Äkki nimetad ka mõne lemmikraamatu oma toimetatute hulgast?

KH: Mati Sirkli tõlgitud Goethe „Itaalia-reis” näiteks viimasest ajast – väga-väga hea lugemine. Ja Musili „Omadusteta mees” ning Brochi „Kuutõbised” – sügavale inimesse vaatavad raamatud. Kunagi toimetasin keeleliselt Tõnu Õnnepalu tõlgitud Prousti, see ka kindlasti.

Samas olete vihjanud, et ka keelematerjalina loetav tekst võib pakkuda midagi hinge. Kas näiteks vanad jutlustekstid ei ole kuidagi teie mõtlemist suunanud?

KH: Kindlasti on. Tekib arusaamine eri aegadest, mõttemaailmadest, mõistmine – seos inimesega. Näiteks mõni Georg Mülleri jutlus on paiguti väga hingeminev. Stahliga, kelle tekste oma doktoritöös uurisin, tekkis mul samuti omapärane seos. Vahepeal ilmus ta juba unenägudeski – see ei tundunud lõpuks enam tervislik. Vanu tekste lugedes tekib kujutus, mida ja miks keegi omas ajas mingite asjade kohta mõelda võis – aegade sild tekstidest inimeseni.

Viimasel ajal on teadusartiklid ja doktoritööd sageli ingliskeelsed. Miks?

KH: See on paratamatu. Eesmärk on olla ka mujal nähtav ja suhestuda muu maailma teadusega. Ei saa ju nii, et tegeleme siin Eestis ainult eesti asjaga ja see on ainult meie kitsale ringile. Teadustulemuste jagamine muu maailmaga ei vähenda eesti keele uurimise olulisust siin kohapeal. Rahvusvaheline teadussuhtlus avardab tohutult silmaringi.

KP: On üks mälestus, mis vahel ajab naerma, vahel teeb kurvaks. Kui ma ülikooli tulin, rääkis keegi õppejõud, et küll nüüd on head ajad, aga et veel mõni aasta tagasi oli kandidaaditööde ja nende kaitsmisega kehvasti, sest kõik pidi vene keelde tõlkima – see on ju absurd, no kuidas me tõlgime neid eesti keele näiteid vene keelde. Nüüd me tõlgime neid vabatahtlikult inglise keelde ja võib-olla küsime liiga harva, mida tasub inglise keeles avaldada ja mis võiks olla eelkõige eesti keeles. Kui mõnest üksikust grammatikanähtusest inglise keeles kirjutada ja jätta nimetamata, et see on osa keerulisemast süsteemist, võib see üksiknähtus hakata maailma keeleteaduses oma elu elama. Ühes doktoritöös, mida

hiljuti lugesin, on puuduliku algandmes-
tiku põhjal ekslikult väidetud, et eesti keele
sõnamuutmine on sõnatüve järgi täielikult
ennustatav.

Eestikeelsetes artiklites võiks käsit-
leda nüansse, mida pole alati vajagi teis-
tele seletada. Ühel loengul vene tudengid
küsisid, miks me nimetame oma klusiile
nõrkadeks ja tugevateks, mitte helilis-
teks ja helituteks. Fortis-leenis-vastandus
ei ole laiemalt tuntud, aga see sobib eesti
keele süsteemi kirjelduseks väga hästi. Me
ei pea võtma sobimatuid teooriaid üle ja
püüdma oma keelt paigutada raamistikku,
kuhu ta hästi ei sobi. Samas, kui me oma
keelt teistele seletame, siis jällegi peaksime
laiemast, üldteada raamistikust lähtuma.
Need on kaks täiesti eri suunda ja ma ei tea
hästi, kuidas neid ühendada.

KH: Tähtis on valik: mis on üldhuvitav,
mis võiks muu maailma lugejat kõnetada
ja ideaalis ka teooriate piire nihutada.

KP: Jah, kui mõnd erandlikku või
maailma keeltes vähe levinud nähtust kir-
jeldada mingi laiema teooria raames, siis
eesmärk võiks olla just teooriat edasi
arendada: kinnitada teooria paikapidavust
või, veel parem, see mingis aspektis ümber
lükata ja pakkuda välja sobiv täiendus.

Mis tööd teil praegu käsil on ja mida on oodata lähitulevikus?

KP: Praegu huvitavad mind väga ven-
nastekoguduse tekstid. Vennastekogudu-
sest sai alguse eestlaste eneseteadvuse tõus,
hakati tähtsustama kirjaoskust. Annika
Viht on selle temaga pisut kauem tegel-
nud ja tänu temale õnnestus meil koos
ära käia Herrnhutis vennastekoguduse
arhiivis. Tahaksin süvitsi tegelda „Das
wahre Christentum“ lõunaestikeelse
tõlkega: see on imekena sulejoonistustega
800-leheküljeline käsikirjas raamat XVIII
sajandi keskpaigast, mille tegi üks mitme-
külgselt andekas pärisorjast talupoeg.

Paraku ei kirjutanud ta tõlke juurde oma
nime.

KH: Mul on käsil mitu kollektiivset
suurt tööd, sh kirjakeele ajaloo tervikkäsit-
luse ja tänapäevase keelekorralduse käsit-
luse osade kirjutamine. Teemadest huvitab
mind endiselt eri tüüpi grammatika- ja
pragmatikaüksuste kujunemiskäigu ava-
mine ning ajaloolise sotsiolingvistika raa-
mistikus XIX sajandi eesti autorite tekstide
uurimine (koos Külli P., David Ogreni ja
Kristiina Praakliga). See lähenemine või-
maldab loodetavasti avada eesti kirjakeele
kujunemises uusi tahke.

Kuulujutud räägivad ka teie täiesti keele- välistest hobidest: üks olevat masin- kuduja, teine sõitvat mootorrattal mööda mägiradu.

KH: Täpsustagem: mootorrattal kaas-
sõitjana ja mitte ainult mööda mägiradu.
Olen tõesti mootorrattaga Euroopa eri
paigus üsna palju ringi sõitnud: Itaalias,
Horvaatias, Portugalis, aga ka põhja pool,
Nordkapini välja. See on perekondlik hobi
ja õpetab omal moel kannatlikkust kõige
suhtes, mida elu pakub – kõlab ehk hal-
vasti, aga tihti ka väljakannatamist, just
füüsilises mõttes. Sellistel matkadel sõi-
dame mõnikord tuhatkond kilomeetrit
päevas. Mootorrattasõit võimaldab ennast
välja lülitada, sest siis tõesti mitte midagi
muud teha ei saa, kui olla oma mõtetega
loodusjõudude keskel.

KP: Seda juttu kuulates mõtlesin,
et äkki mu programmeerimisisu keele-
uurimise tarbeks kadus ära, kui sain
kudumismasina, sest seda peab ka natuke
programmeerima. Samas on mu kudumis-
masin mehhaaniline, pean masinakelku
ise lükkama. See on nagu trenadžööri eest.
Aga kõige rohkem meeldib mulle mustreid
välja mõelda.

JOHANNA KIIK
JOHANNA ROSS